

МИЛИЦА ЦЕРАНИЋ

О АРХИТЕКТУРИ ПАЛАТЕ
МИНИСТАРСТВА ПРАВДЕ
НА ТЕРАЗИЈАМА И ЊЕНИМ
НЕИМАРСКИМ УЗОРИМА

Деветнаести век у Београду био је обележен обимном и разноврсном градитељском продукцијом, која је достигла висок степен умећа у објектима јавне намене.¹ Домаћи архитекти, усавршавани у европским центрима (Беч, Пешта, Цирих, Берлин, Минхен, Ахен, Карлсруе), по повратку у Србију доносили су нове и свеже идеје, прокламујући академску архитектуру, инспирисану историјским стиловима.² Након српско-турских ратова 1876–1878. године и признавања младе српске кнежевине 1882. године на Берлинском конгресу, створени су услови за напредак и развој државе. Упркос нестабилној политичкој ситуацији у држави, која је обележила последње две деценије деветнаестог века, уследио је преображај на свим пољима, што је неминовно утицало и на реформе у архитектури и уметности.³ Домаћи архитекти, вођени стеченим знањем и актуелним дешавањима у Европи, у својим остварењима практикују неостилове – неоренесансу и необарок, у највећој мери, док су романтичарске тенденције у овом периоду знатно редуковане у односу на прву половину века. Грађевинско одељење Попечитељства унутрених дела 1862. године прераста у Министарство грађевина, које је представљало највишу управну и надзорну грађевинску власт на целој територији Краљевине Србије. Опсег деловања ове установе био је широк – од пројектовања, израде, одржавања свих државних грађевина, преко уређења градова, насеља и бања, па све до надзора над пројектовањем и израдом окружних, среских и општинских објеката, као и надзирања јавног рада самосталних инжењера, архитеката и предузимача.⁴ Године 1881. успоставља се и засебно Архитектонско одељење, поред Железничког, Инжењерског, Рачуноводног и Општег.

Нова генерација градитеља, који су били школовани ван Београда а потом запослени у Архитектонском одељењу у престоници, у архитектуру главног града и унутрашњости унели су дух академских стремљења у последњој четвртини деветнаестог века. Поред пештанског

Сл. 1. Министарство правде 1904. године, стара разгледница

ђака Александра Бугарског⁵, зачетника нових стилских тенденција, и Константина Јовановића⁶, који је живео у Бечу и остварио неке од најчистијих и најлепших примера неоренесансе, од осамдесетих година деветнаестог века била је активна и група тзв. Ханзенових ученика⁷, школованих у Бечу, на принципима неовизантијске архитектуре: Светозар Ивачковић⁸, Јован Илкић⁹, Душан Живановић¹⁰, Владимир Николић¹¹ и Јован Суботић¹². Познато је да су још за време студија показивали склоности ка учествовању на јавним конкурсима, на којима су се истицали успешним пројектима и бивали награђивани студијским путовањима. Тада су били у прилици да употпуне стечена знања, упознају споменике из периода старе Грчке и Рима, готике, романике, ренесансе, маниризма и барока. Архитекта Светозар Ивачковић је у свом *Аутографу* из 1887. године навео да је пред крај бечких студентских дана (1871) неко време провео у Италији с професором Теофилом Ханзеном, што је било резултат освајања конкурсне награде с пројектом за српску цркву у византијском стилу.¹³ Да је на младог архитекту обилазак италијанских регија и питорескних градова оставио неизбрисив траг, сведочи и његов пројекат остварен деценију касније – Министарство правде у Београду (1882–1883), изграђено по узору на италијанске палате и виле, пре свега, фирентинске, римске и веронске.¹⁴

Познато је да корени ренесансних палата потичу из Фиренце, из времена када су архитекти своје пројекте почели да везују и за секуларне а не само сакралне грађевине. У Тоскани су, наиме, још пре фирентинских ренесансних остварења изграђени објекти у овом стилу, али за потребе цркве (Крстионица у Фиренци, Катедрала у Пизи). У Венецији су, такође, у периоду ране ренесансе уочљиве инклинације ка измени дотадашњих утврђења, чија одбрамбена функција више није

била неопходна. Тежило се симетричним решењима, допадљивих и естетских пропорција. На нивоу плана и спољног обликовања, венецијанске и фирентинске палате унеколико су се разликовале: у Венецији су зидови били отворани луковима а декорација је била веома богата и раскошна, док су у Фиренци грађевине биле централног плана, херметичног спољног изгледа, с мермерном декорацијом (Катедрала у Фиренци). Отприлике истовремено, током тринаестог и четрнаестог века, у Фиренци и секуларне грађевине постају предмет уметничких аспирација. Палата дела Сињорија (*Palazzo della Signoria; Palazzo Vecchio*) представља пример грађевине чије су архитектонске неправилности код италијанских неимара побудиле жељу да их елиминирају, односно да у оквиру јединственог корпуса обједине више разноврсних просторија, као и да прочелној фасади дају симетричан изглед.¹⁵ У периоду од четири века (1300–1700), у италијанским градовима уочљива је прогресивна концентрација моћи у рукама неколико мањих породица, односно појединаца.¹⁶ Њихова идеја је, у почетку, била усмерена на покушај стварања јединственог комплекса сачињеног од дворишта, куле, капеле и просторија у функцији радних соба (кабинета), с нагласком на симетричности главне фасаде, као што је то био случај са *Палатом дела Сињорија*. Касније су палате постепено губиле обележја утврђења – кулу, али су тенденције обједињавања више различитих просторија у једну складну архитектонску целину остале примарна и најважнија тежња, од Албертија, Брунелескија, Микелоца, Да Камбија, Роселина, Лауране, Да Сангала, Брамантеа, Романа па све до Паладија.¹⁷ За разлику од феудалних племића, који су боравили у замковима у унутрашњости, трговци у Фиренци живели су изнад радних просторија, па су тежили да изграде палату која би истовремено била и канцеларија и магацин. Стамбени обрасци овог типа имали су своје корене још у античком Риму, те је у четрнаестом и петнаестом веку он преузет, али је за историју архитектуре значајно што је тај архитектонски модел и заживео, не само у Фиренци већ се проширио и на целу Италију.¹⁸ Палате и виле су обично биле пројектоване као вишеспратнице (два, три, ређе четири и више спратова), при чему су у приземљу били смештени продавница и магацин, први спрат је служио за становање (*piano nobile*), док су горњи и завршни нивои углавном били намењени за децу и послугу. Читава грађевина је обично била завршавана класичним кровним венцем, који је за време сунчаних дана правио сенку на зидовима и тако умањивао топлоту. Поред функционалне поделе спратова, уочава се и зонска диспаратност у спољашњем обликовању фасаде. Приземље је обликовано у рустици, са израженим каменим квадерима, намерно необрађеним; од првог спрата

О АРХИТЕКТУРИ ПАЛАТЕ МИНИСТАРСТВА ПРАВДЕ НА ТЕРАЗИЈАМА И ЊЕНИМ НЕИМАРСКИМ УЗОРИМА

је раздвојено хоризонталним архитравом, који служи као доњи део прозора, јер прозори на овом делу не кореспондирају са онима испод. *Piano nobile* се разликује и по обради фасадног камена, који је знатно уједначенији и мање избочен. Горњи делови су били идентични са спратом испод по питању организације отвора, с једином разликом у потпуно глаткој обради фасадног платна. Унутрашњост палате је чинило велико отворено квадратно двориште у средини читавог комплекса, које је у доњем делу било обликовано у виду отвореног аркадног ходника.

Обликовање фасаде и скулптурална пластика имали су своју функцију – слали су поруке пролазнику и посматрачу. Палата дела Сињорија у Фиренци (започета 1294) поседује античке симболичке ознаке, као и симболе државне и војне моћи, и на веома добар начин репрезентује метаморфозу фасадног плашта секуларне палате у комплексну поруку политичке и историјске садржине. Камена рустика евоцира римске споменике, а куле наглашавају државну моћ. Убрзо су и остали моћни трговци и феудално племство почели да подижу упечатљиве палате, чија је фасада имала примарни циљ да изрази приватну, пре него јавну величину и моћ (*Palazzo Rucellai, Palazzo Gondi, Ca' del Duca, Palazzo Diamante*). Није само начин обраде фасаде био одраз успона и снаге италијанских моћника већ и положај палате у уличном миљеу, односно постављање саме основе грађевине на неку врсту уздигнутог постоља, чија је функција била да палата буде виша и истакнутија у односу на околне објекте. Такође, пројектовање трга (*piazza*) испред прочелне фасаде имало је двојаку функцију: да додатно нагласи лепоту фасаде и њену величину, али и да служи као место окупљања чланова породице.¹⁹

Ренесанса је доживела своју обнову у деветнаестом веку, у периоду познатом као успон академизма, односно историзма.²⁰ Академизам, изучаван на високошколским установама, академијама, као владајућа идеологија и стилско опредељење, оставио је печат на официјелну светску архитектуру. Грађевине обликоване у академском маниру носиле су обележја синтезе и систематизације целокупног до тада познатог архитектонског стваралаштва. Поред неоготике, неороманике, неокласицизма, конципирају се здања и у неоренесансном стилу, који подражава ренесансу кватрочента и чинквечента. Средином деветнаестог века, као одговор на дешавања у академски настројеној Европи, и у српској архитектури се дешавају трансформације. На градитељство у Србији у деветнаестом веку није утицало само оснивање техничких школа²¹, у којима се изучавала и архитектура, него и рад министарства грађевине, војске, просвете и црквених дела, итд. Оснивањем

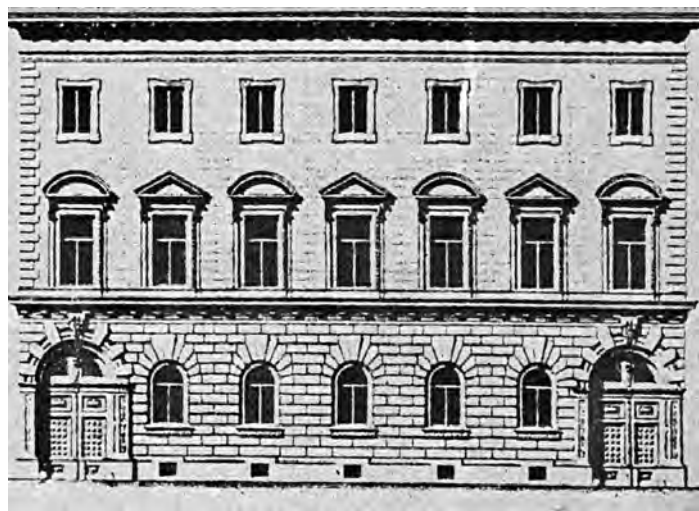

Сл. 2. Министарство правде данас, Светозар Ивачковић и Јован Суботић

Архитектонског одељења Министарства грађевина (1881), српска архитектура доживљава полет и преображај, предвођена домаћим стручњацима, школованим у иностранству. У првој фази академизма, у историографији названој *рани* или *строги академизам*,²² најзначајнија остварења пројектована су у неоренесансном и необарокном духу. Зграда Министарства правде (1882–1883) сматра се једном од најхармоничнијих грађевина тог периода, која својом складном фасадом и пропорцијама и данас оставља јак утисак.

Архитекти Светозар Ивачковић и Јован Суботић били су творци ове неоренесансне грађевине, саграђене на Теразијама бр. 41.²³ Подизање грађевине поклапа се са изградњом палате Старог двора, док је са историјске тачке гледишта, Министарство правде подигнуто у време претварања Србије у краљевину, за време владавине краља Милана. Иначе, Министарство правде је установљено још 1811. године. Средином деветнаестог века Министарство је подељено на два одељења: административно и судско, а тек 1919. године дошло је до реорганизације, када му је додељена надлежност врховног управљања свим административним пословима суда, поред управљања свим надлежностима Министарства правде. Тада је оно подељено на четири ресора: административно одељење, затим одељење за израду законских пројеката, за казнене заводе и рачуноводство и за накнаду штете причињене ратом.

Корпус грађевине је правоугаоне основе и постављен је као зграда ивичне изградње у низу приземних и једносpratних, стамбених и трговачких зграда. Објекат је изграђен од „опеке у кречном малтеру са пуним зидовима премошћеним архитравном дрвеном конструкцијом“.²⁴ Првобитно здање није имало садашње крило у дворишту, тако да данас основа с тим додатком има облик латиничног слова „L“. Такође,

Сл. 3. Палата Хас-Прантер у Бечу, Фридрих Шахнер

постојећи изглед фасаде не одговара првобитном, јер је према старим фотографијама зграда имала два улаза – некадашњи леви улаз, који је имао и функцију колског пролаза, каснијом адаптацијом претворен је у прозор. Приземље главне фасаде изведено је у квадерима постављеним у хоризонталне редове с низом полукружних прозора. Спратну зону одликују неоренесансни елементи, прозори с јонским пиластрима и тимпанонима. Завршни део корпуса чини кровни венац од класичног фриза и гирланди.²⁵ Зграда Министарства правде концепирана је по узору на здања сва три периода ренесансе – рани, зрели, позни, што се рефлектује на зонама фасадног платна. Грађевина, упркос скромној и непретенциозној спољној обради, привлачи пажњу главном, уличном фасадом, која је једноставна и уравнотежена, као и полихромијом, односно смењивањем тамнијих (доња зона, архитектонска пластика око прозора, декоративни детаљи на кровном венцу) и светлијих површина (фасада спрата).

Зона првог спрата доминира, она је најистакнутија – и по начину обраде, али и по величини површине коју заузима. Богато украшени прозори упечатљив су део средњег појаса грађевине, пошто својим обликом, величином и местом на фасади, а посебно декоративним елементима (тимпанони, јонски пиластри), представљају обележје стила у ком су зидани, у овом случају читавој композицији дају одлике италијанских ренесансних палата.²⁶ Главни мотив је представљен средишњим двојним прозором, који понавља решење двају бочних прозорских отвора, на левој и десној страни. Једина разлика је у заједничком тимпанону који надвисује средишње прозоре, који су захваљујући томе стопљени у једну целину. Исти ритам и образац уочава

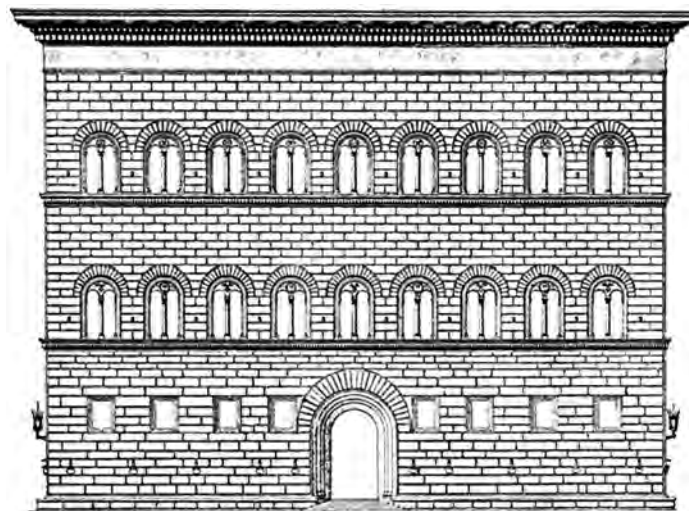
се и у приземљу и у атици – распоред отвора и декоративних мотива прати шему првог спрата и кореспондира с њим. На тај начин је постигнута лакоћа, а опет и дисциплинована разиграност фасаде, у духу италијанске ренесансе.

Архитекти Ивачковић и Суботић су пројектом здања Министарства правде показали да су веома добри познаваоци италијанске ренесансе. Међутим, поред њиховог знања и искустава стечених током студијских боравака у Италији, теразијска палата је знатно већи показатељ њихових личних афинитета према ренесансној архитектури. Склоност ка овом стилу Ивачковић је потврдио и у свом *Аутографу*, урадивши већи број својих студентских радова у стилу „јелинско-талијанске обнове“.²⁷ С обзиром на чињеницу да су обојица аутора били ученици данског архитекте Теофила фон Ханзена и да су били упознати с његовим радом, као и са бечким *рундбоген* стилем, палата Министарства правде је у историографији упоређивана с Хас-Прантер палатом у Бечу, архитекте Фридриха Шахнера, као и са Ханзеновом Бечком берзом, пре свега, због фасаде обложене керамичким плочицама.²⁸ Шахнерова палата, настала у периоду Ивачковићевих и Суботићевих студија у Бечу вероватно је била узор за београдску палату насталу готово деценију касније. Изразита зонска подела, ритмичност прозора, рустична обрада приземља и наглашени средњи појас с раскошним прозорима представљали су допадљив образац за младе архитекте, који су преузели његову основну форму и додали му лични израз, базиран на аустријско-италијанским архитектонским узорима.

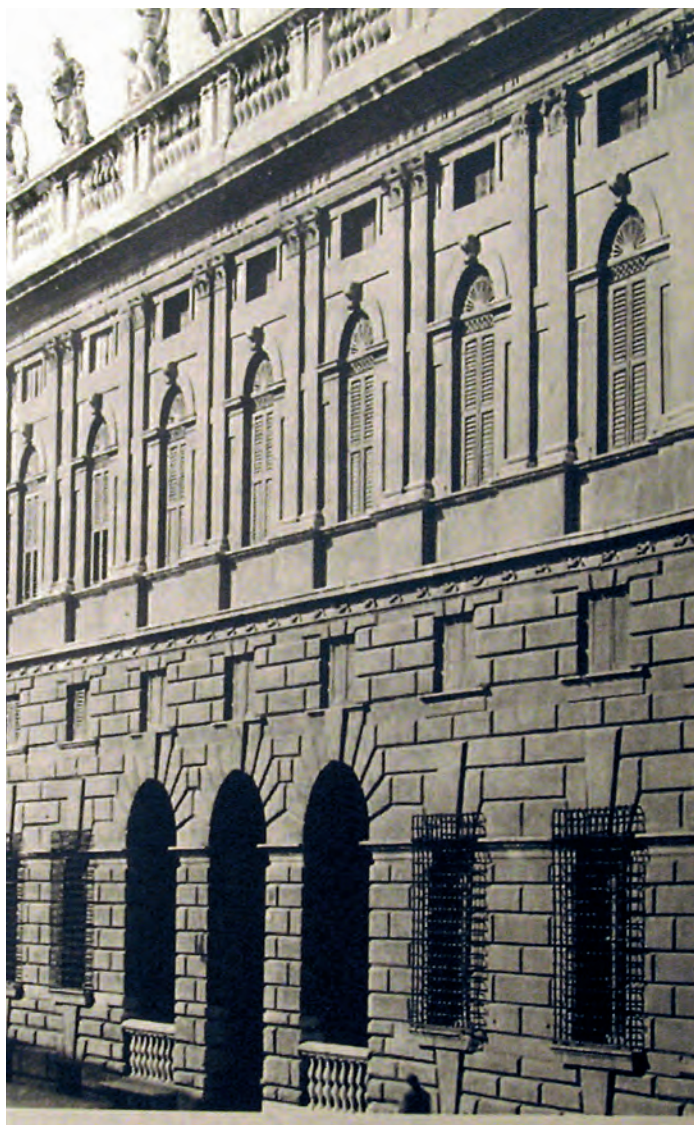
Оно што чини главну разлику између бечке и београдске палате може се пронаћи управо у делима италијанске ренесансе, која су овим ауторима била снажна инспирација. Мекоћа линија и пуноћа маса, одсуство крутости и хладноће присутно на Шахнеровом здању, дале су особеност Ивачковићевој и Суботићевој грађевини. Ненаметљивост комбинована с пријемчивом фасадном декорацијом и равнотежом маса може се упоредити са Санмикелијевом (*Michele Sanmicheli*) палатом Каноса у Верони, из треће деценије шеснаестог века, као и са старијом фирентинском грађевином, палатом Строци, са краја петнаестог и почетка шеснаестог века, архитекте Бенедета да Мајана (*Benedetto da Maiano*). Две грађевине из различитих периода ренесансе на најбољи могући начин репрезентују одлике ране и зреле фазе овог стила. Министарство правде евоцира комбинацију елемената са палата Каноса и Строци. Фасада ове последње фирентинске грађевине, скромније обрађена, поседује лепоту засновану на умешно компонованој прочелној композицији, састављеној из три зоне, декорисане каменим квадерима различите финоће обраде. Лучни полукружни забати од опеке изнад прозора и главног улаза главни су украсни мотиви, који додатно

О АРХИТЕКТУРИ ПАЛАТЕ МИНИСТАРСТВА ПРАВДЕ НА ТЕРАЗИЈАМА И ЊЕНИМ НЕИМАРСКИМ УЗОРИМА

акцентују неравну структуру зидног платна. Санмикелијева палата породице Каноса одликује се знатно разуђенијом фасадом, која, поред хоризонталне поделе, поседује и вертикализам остварен дуплим јонским пиластрима, инкорпорираним између прозора првог спрата. Приземље је инспирисано раноренесансним периодом, обликовано помоћу крупних камених квадери, изнад којих је учињен нагли прелаз у виду глатке основне зидне површине, чији елементи дају грађевини снажан нагласак на вертикалној оси и као да свој врхунац достижу у атици изнад кровног венца, у виду балустраде са статуама. Изразити вертикализам добио је упечатљив израз крунисан овом завршном зоном, која кореспондира са спратом испод, али у слободнијој и разигранијој форми. Ивачковић и Суботић су успели да

Сл. 4. Палата Каноса у Верони, Санмикели

Сл. 5. Палата Строци, цртеж фасаде

на својој грађевини избегну изразиту сведеност и уздржаност израза, карактеристичну за палату Строци, али и да не подлегну преамбициозно замишљеној идеји фасаде палате Каноса, чије би подражавање, уз одређене измене, могло лако да пређе у кич или да створи утисак о дисхармонији читаве композиције. Усложњавањем архитектонских елемената и мотива, декоративне пластике и уравнотеженим односима светло-тамно на фасади, зграда Министарства правде израз је истанчаног укуса и стила, а њени пројектанти нашли су праву меру за хармоничне међуодnose свих елемената.

Од римских узора с којима је раније у историографији довођена у везу, палата Министарства правде најближа је Брамантеовој (*Donato Bramante*) палати Каприни (*Кућа Рафаела*) из средине шеснаестог века (уништена у седамнаестом веку, али сачувано је неколико цртежа и гравира на основу којих знамо како је изгледала), односно палати Видони-Кафарели датованој у 1512. годину, и чувеној палати Фарнезе (1513; проширена 1534–1546), додуше у знатно мањој мери. Брамантеова грађевина је можда послужила као инспирација Ивачковићу и Суботићу у формалном концепту и распореду елемената по хоризонталној подели фасаде, карактеристичној за ренесансни период. Све што на Министарству правде оставља утисак умерености, грациозности и истанчаности, на палати Каприни је рустификовано, масивно и статично. Наглашени крупни квадери у приземљу представљају основу на којој почива *piano nobile* с тешким удвојеним дорским стубовима између једноставно обликованих прозора, оштрих линија и тимпанона. Кровни венац је сасвим симплификован и даје завршни умирујући печат целој композицији, која је била заснована на строгој симетрији.²⁹ Сличност палата

Фарнезе и Видони-Кафарели са здањем Министарства правде рефлектује се у основној диспозицији фасадног платна. Симетрија и уочљива инклинација ка равнотежи свих делова композиције представљају заправо њихов заједнички архитектонски израз. Монументалност и масивност, који су карактеристични за престоницу Италије, с неминовним маниристичким грандиозним тенденцијама и потребом за попуњавањем зидних платана симетричним и истоветним мотивима, нису били од већег значаја за Ивачковића и Суботића. Они су у грађевинама шеснаестог века примарно тражили једноставност, љупкост и умереност, сматрајући да целокупна композиција суштински треба да остави утисак на посматрача тим својим квалитетима, а не грандиозним размерама и понављањем.

Палата Министарства правде на Теразијама једна је од ретких неоренесанских грађевина у Београду сачуваних до данас. Образовани и млади архитекти Светозар Ивачковић и Јован Суботић, школовани у Бечу, а врло добро упознати с архитектуром ренесансне Италије, пре свега Вероне, Фиренце и Рима, сав свој ентузијазам и знање уложили су у настанак ове грађевине. Применивши основне постулате ренесансне концепције

фасаде, с нагласком на евоцирање ране, зреле и касне фазе овог стила, вешто су инкорпорирали алузије еволутивног тока фасадног pročелја, који је вековима доживљавао преображаје, примарно везане за дешавања на друштвеном и политичком плану Италије петнаестог и шеснаестог века. Хармоничност делова са целином указује на тежњу српских архитеката да представе идеал зрелог доба ренесансне архитектуре, којој су и они нагињали, вешто избегавши римску помпезност и тежину, као и помало монотоне маниристичке тенденције. Захваљујући томе, зграда Министарства правде као складно и успешно неоренесансно остварење након више од једног века и даље плени својом архитектуром, као евокацијом ренесансног доба, које је обележила глорификација човека и његове умешности на свим пољима науке и стваралаштва, па тако и архитектуре.³⁰ С обзиром на дужину трајања ренесансне епохе у историји архитектуре и велики број познатих, али и мање познатих и недовољно анализираних грађевина насталих у овом периоду у Италији, потенцијални узор палате Министарства правде овим текстом нису исцрпљени и остављају могућност за даља истраживања и паралеле, као и извођење нових драгоцених закључака.

НАПОМЕНЕ:

1] О томе детаљније видети: М. Ротер-Благојевић, *Архитектура грађевина јавних намена изграђених у Београду од 1868. до 1900. године*, у: *Архитектура и урбанизам*, бр. 12–13, 2003; 14–15, 2004, Београд, 109–121. (први део), 73–90. (други део).

2] О академизму видети: А. Кадијевић, *Естетика архитектуре академизма (XIX–XX век)*, Београд, 2005. (са старијом литературом).

3] Б. Несторовић, *Развој архитектуре Београда од кнеза Милоша до Првог светског рата (1815–1914)*, ГМГБ, I, Београд, 1954, 159–174; З. Маневић, *Новија српска архитектура*, у: *Српска архитектура 1900–1970*, Београд, 1972; Исти, *Јучерашње градитељство I*, Прилог 9, *Урбанизам Београда*, 53–54, Београд, 1979; Д. Ђурић-Замоло, *Градитељи Београда 1815–1914*, Београд, 1981; Д. Медакковић, *Српска уметност у XIX веку*, Београд, 1981; Б. Максимовић, *Идеје и стварност урбанизма Београда 1830–1941*, Београд, 1983; М. Јовановић, *Српско црквено градитељство и сликарство новијег доба*, Београд–Крагујевац, 1987; Н. Макуљевић, *Реформа црквене уметности у југоисточној Србији после 1878. године*, Лесковачки зборник, XXXVII, Лесковац 1997; М. Ротер-Благојевић, *нав. дело*, 109–111 (бр. 12–13); Б. Несторовић, *Архитектура Србије у XIX веку*, Београд, 2006; А. Кадијевић, *Један век тражења националног стила у српској архитектури (средина XIX – средина XX века)*, Београд, 2007; Н. Макуљевић, *Црквена уметност у Краљевини Србији (1882–1914)*, Београд, 2007.

4] В. Шолаја, *Инжењери Одељења (Министарства) Грађевина у Србији у XIX веку – један пресек*, Пинус записи, 1/2, Београд, 1995, 1–18; Исти, *Инжењери Министарства грађевина у Краљевини*

Србији од 1901. до 1913. године, Флогистон, 2, Београд, 1995, 95–117; С. Неђић, *Грађевинско законодавство Београда крајем XIX и почетком XX века*, ГГБ, XLIV, Београд, 1997, 115–123; М. Ротер-Благојевић, *Појава првих законских прописа и стандарда у области грађевинарства у Србији током 19. и почетком 20. века*, Изградња, 5, Београд, 1998, 245–258; С. Тошева, *Организација и рад Архитектонског одељења Министарства грађевина у периоду између два светска рата*, Наслеђе, II, Београд, 1999, 171–181.

5] Б. Несторовић, *Развој архитектуре Београда од кнеза Милоша до Првог светског рата (1815–1914)*, 166–167; Љ. Никић, *Из архитектонске делатности Александра Бугарског у Београду*, Урбанизам Београда, 46, Београд, 1978, ИАУС, 63–74; Д. Ђурић-Замоло, *нав. дело*, 22–26; Б. Несторовић, *Архитектура Србије у XIX веку*, 293–305; З. Маневић, *Бугарски Александар у: Лексикон неимара*, Београд, 2008, 64.

6] Б. Несторовић, *Развој архитектуре Београда од кнеза Милоша до Првог светског рата (1815–1914)*, 167; Љ. Бабић, *Живот и рад архитекте Константина А. Јовановића*, Зборник АФУБ, 6, Београд, 1960, 3–15; Исти, *Живот и рад архитекте Константина А. Јовановића*, Зборник АФУБ, 7, Београд, 1961, 3–35; З. Маневић, *Новија српска архитектура*, у: *Српска архитектура 1900–1970*, Београд, 1972, 12–13; Д. Ђурић-Замоло, *нав. дело*, 55–58; М. Шћекић, *Константин Јовановић – архитекта*, Београд, 1988; Г. Гордић – В. Павловић-Јончарски, *Архитект Константин А. Јовановић*, Београд, 2001; Љ. Милетић-Абрамовић, *Архитектура резиденција и вила Београда 1830–2000*, Београд, 2003, 47, 58, 68–75, 338, 343–344, 351, 382–383.

О АРХИТЕКТУРИ ПАЛАТЕ МИНИСТАРСТВА ПРАВДЕ НА ТЕРАЗИЈАМА И ЊЕНИМ НЕИМАРСКИМ УЗОРИМА

- 7] О томе детаљније видети: М. Јовановић, *Теофил Ханзен, „ханзенатика“ и Ханзенови српски ученици*, ЗЛУМС, 21, Нови Сад, 1985, 235–270.
- 8] Б. Несторовић, *Развој архитектуре Београда од Кнеза Милоша до Првог светског рата (1815–1914)*, 171; Љ. Никић, *Светозар Ивачковић и Београд*, ГГБ, XXV, Београд, 1978, 273–285; Д. Ђурић-Замоло, *нав. дело*, 44–47; И. Здравковић, *Светозар Ивачковић, пројектант Министарства правде*, Гласник ДКС, 7, Београд, 1983, 90–91; S. G. Vogunović, *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX века*, књ. 2, Београд, 2005, 810–814; А. Кадијевић, *Естетика архитектуре академизма (XIX–XX век)*, 36, 37, 109, 125, 218, 221, 243, 293, 294, 295, 296, 306, 318, 319, 320, 321, 323, 336, 348, 422, 427, 432; Б. Несторовић, *Архитектура Србије у XIX веку*, 25, 28, 34, 264, 265, 271, 291, 334, 336, 396, 498, 499–507, 510, 512, 516, 517, 520, 530, 541; А. Кадијевић, *Један век тражења националног стила у српској архитектури (средина XIX – средина XX века)*, 73–94; Н. Макуљевић, *Црквена уметност у Краљевини Србији (1882–1914)*, 18, 56, 99, 103, 104, 107, 108, 110, 111, 112, 224, 226, 228, 229, 230, 231, 232, 259, 274; З. Маневић, *Ивачковић Светозар*, у: Лексикон неимара, Београд, 2008, 156–157; М. Церанић, *Живот и дело архитектке Светозара Ивачковића (1844–1924)*, рукопис магистарског рада одбрањен на Катедри за историју уметности Филозофског факултета у Београду 2008. године (са старијом литературом).
- 9] Б. Несторовић, *Развој архитектуре Београда од Кнеза Милоша до Првог светског рата (1815–1914)*, 170; Г. Гордић, *Илкић Јован. Биографије*, у: Српска архитектура 1900–1970, Београд, 1972, 133; Б. Несторовић, *Јован Илкић – београдски архитекта*, ГГБ, XIX, Београд, 1972, 253–269; Б. Несторовић, *Постакадемизам у архитектури Београда (1919–1941)*, ГГБ, XX, Београд, 1973, 344–345; Д. Ђурић-Замоло, *Градитељи Београда 1815–1914*, 47–51; И. Здравковић, *Јован Илкић, пројектант Народне скупштине и палате „Москва“*, Гласник ДКС, 7, Београд, 1983, 88–89; А. Кадијевић, *Естетика архитектуре академизма (XIX–XX век)*, 293, 295, 306, 309, 310, 314, 318–319, 326–329, 331–332, 422, 425, 427; Б. Несторовић, *Архитектура Србије у XIX веку*, 306–320; А. Кадијевић, *Један век тражења националног стила у српској архитектури (средина XIX – средина XX века)*, 73, 81, 88, 96, 97–103, 106, 109–110, 141, 147, 170, 204, 353; Н. Макуљевић, *Црквена уметност у Краљевини Србији (1882–1914)*, 18, 99, 103, 226–229, 231–232, 259.
- 10] Б. Несторовић, *Развој архитектуре Београда од Кнеза Милоша до Првог светског рата (1815–1914)*, 171; Д. Ђурић-Замоло, *нав. дело*, 40–42; А. Кадијевић, *Један век тражења националног стила у српској архитектури (средина XIX – средина XX века)*, 103–107; З. Маневић, *Живановић Душан*, у: Лексикон неимара, Београд, 2008, 129.
- 11] Д. Станчић, *Из живота Владимира Николића*, Сунчани сат, 4, Сремска Митровица, 1994, 147; Исти, *Архитект Владимир Николић*, Нови Сад, 1999; А. Кадијевић, *Један век тражења националног стила у српској архитектури (средина XIX – средина XX века)*, 94–97; З. Маневић, *Николић Владимир*, у: Лексикон неимара, Београд, 2008, 302–303.
- 12] О арх. Суботићу видети детаљније у: СТЛ, бр. 6, 1890, Некролог; Љ. Никић, *Архитект Јован Суботић*, ЗЛУМС, 18, Нови Сад, 1982, 254; А. Кадијевић, *Палата Министарства правде и управе кварта теразијског – остварење архитектата Светозара Ивачковића и Јована Суботића*, ГГБ, LIII, Београд, 2006, 203; З. Маневић, *Суботић Јован*, у: Лексикон неимара, Београд, 2008, 358.
- 13] *Аутограф* Светозара Ивачковића из 1887. године, Архив САНУ, Историјска збирка 7553.
- 14] Богдан Несторовић је један од првих историографа који је приметио да је Ивачковић био инспирисан римским узорима, што је у наредним истраживањима и радовима прихваћено (Б. Несторовић, *Архитектура Србије у XIX веку*, 334.)
- 15] С. Luitpold Frommel, *Living all'antica: Palaces and Villas from Brunelleschi to Bramante*, in: Italian renaissance Architecture. From Brunelleschi to Michelangelo (ed. by Henry A. Millon), London, 1994, 183.
- 16] Овај облик владавине, иако је прошао кроз много различитих форми у више италијанских центара, остављао је карактеристичан печат на град, нарочито како се владавина мењала. Временом су утицајне породице, поред материјалне моћи и функција у политичким и црквеним сферама и династичким браковима, почели своју моћ да изражавају кроз архитектуру града. У Фиренци је Козимо де Медичи био један од првих који је изградио палату овог типа, а убрзо су и остале велике породице кренуле његовим стопама (Piccolomini, Spannocchi). О томе детаљније видети: N. Adams, L. Nussdorfer, *The Italian City, 1400–1600*, in: Italian Renaissance Architecture. From Brunelleschi to Michelangelo (ed. by Henry A. Millon), London, 1994, 205–206.
- 17] С. Luitpold Frommel, *нав. дело*, 183–203 (са старијом литературом); П. Мареј, *Архитектура италијанске ренесансе*, Београд, 2005; С. Костоф, *Појава архитектуре у Италији у петнаестом веку*, у: Архитекта – професија кроз историју, Београд, 2007, 93–117.
- 18] П. Мареј, *нав. дело*, 64–65.
- 19] N. Adams, L. Nussdorfer, *нав. дело*, 210–216.
- 20] О томе детаљније видети у: А. Кадијевић, *Естетика архитектуре академизма (средина XIX – средина XX века)*.
- 21] Године 1841. на Лицеју је установљена настава архитектуре, да би 1863. била премештена на Технички факултет Велике школе, где је у периоду 1896–1898. организован посебан архитектонски одсек, по узору на немачке политехникуме.
- 22] А. Кадијевић, *Естетика архитектуре академизма (средина XIX – средина XX века)*, 297.
- 23] О архитектури Министарства правде видети: С. Стојановић, *Српски неимар*, Београд, 1912, 18–19; Н. Несторовић, *Грађевине и архитектуре у Београду прошлог столећа*, Београд, 1937, 78–79; Б. Несторовић, *Развој архитектуре Београда од Кнеза Милоша до почетка Првог светског рата (1815–1914)*, 171; Г. Гордић, *Архитектонско наслеђе града Београда I*, Саопштења, 6, Београд, 1966, 43; Б. Несторовић, *Архитектура Србије у XIX веку*, 334; Љ. Никић, *Светозар Ивачковић и Београд*, 274; Д. Ђурић-Замоло, *Градитељи Београда 1815–1914*, 44–45; И. Здравковић, *Светозар Ивачковић, пројектант Министарства правде*, 90–91; М. Јовановић, *Теофил Ханзен, „ханзенатика“ и Ханзенови српски ученици*, 238; В. Б. Шолаја, А. С. Магдић, *Инжењери у Књажевству/Краљевини Србији од 1834. године до завршетка Првог светског рата*, Београд, 1994, 38, 102; М. Ротер, *Архитектура грађевина јавних намена изграђених у Београду од 1830–1900. године*, у: Архитектура и урбанизам, 4, Београд, 1997, 167, 184–185; Б. Шекарић, *Београд, Зграда Министарства правде*, у: Споменичко наслеђе Србије, Београд, 1998, 110; Т. Борић, *Теразије – урбанистички и архитектонски развој*, Београд, 2004, 129–130; М. Ротер-Благојевић, *Архитектура грађевина јавних намена изграђених у последње две деценије 19. века*, Архитектура и урбанизам, 14–15, Београд, 2004, 74–78; А. Кадијевић, *Естетика архитектуре академизма (XIX–XX век)*, 318–319; S. G. Vogunović, *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX века II*, 812; А. Кадијевић, *Палата Министарства правде и управе кварта теразијског – остварење архитектата Светозара Ивачковића и Јована Суботића*, 199–209; З. Маневић, *Лексикон неимара*, Београд, 2008, III, 156–157; М. Церанић, *Живот и дело архитектке Светозара Ивачковића (1844–1924)*, рукопис магистарског рада одбрањеног 2008. године на Катедри за историју уметности Филозофског факултета у Београду, 44–49.
- 24] Извештај комисије за давање мишљења о споменичким вредностима архитектонских објеката; Реферат о згради Министарства правде – Теразије број 41 за утврђивање споменичког својства (Документација Завода за заштиту споменика културе града Београда).
- 25] Исто.

26] О прозорима у архитектури детаљније видети: С. Станковић, *Прозори у архитектонском наслеђу Београда*, у: Архитектоника, 9, Београд, 1995, 165–188.

27] *Аутограф* Светозара Ивачковића из 1887. године, Архив САНУ, историјска збирка 7553.

28] М. Јовановић, *Теофил Хансен, „ханзенатика“ и Ханзенови српски ученици*, 238.

29] П. Мареј, *нав. дело*, 128–129.

30] „...Ренесанса је делила прошлост не према божанском плану спасења, већ на бази људских остварења [...] сада је, најзад, то међудоба или средњи век било смењено поновним оживљавањем свих оних уметности и наука које су цветале у класичној антици“, Х. В. Јансон, *Историја уметности*, Београд, 1996, 284.

Summary: MILICA CERANIĆ

ON THE ARCHITECTURE OF AND THE MODELS FOR THE MINISTRY OF JUSTICE BUILDING IN TERAZIJE

The nineteenth century in Belgrade was marked by an extensive and diverse architectural production, which achieved a high level of accomplishment in public buildings. Upon their return to Serbia from foreign universities (Vienna, Budapest, Zurich, Berlin, Munich, Aachen, Karlsruhe), domestic architects ushered in fresh ideas, championing the tenets of academic architecture inspired by historical styles. Apart from Budapest-trained Aleksandar Bugarski, the inceptor of new stylistic trends, and Vienna-based Konstantin Jovanović, who designed some of the purest and most beautiful examples in the neo-Renaissance style, from the 1880s a group of so-called Hansen’s disciples, trained in Vienna in the neo-Byzantine tradition, was also active: Svetozar Ivačković, Jovan Ilkić, Dušan Živanović, Vladimir Nikolić and Jovan Subotić.

Towards the end of his studies, Svetozar Ivačković was awarded a study trip to Italy for his competition-winning neo-Byzantine church design, and he made it in company with Professor Theophil Hansen. That the tour of Italy with its picturesque towns had strongly impressed the young architect can be seen from a design he made ten years later in co-authorship with Jovan Subotić – Ministry of Justice in Belgrade (1882/3) – on the model of Italian, most of all Florentine, Roman and Venetian, palaces and villas.

The fact that both architects were students of the Danish-born architect Theophil von Hansen and familiar with his work and with the Viennese *Rundbogen* style, has led historiographers to compare the Ministry building with Friedrich Schachner’s Haas-Pranter Palace in Vienna and Hansen’s Vienna Stock Exchange, most of all because of its exterior ceramic tile facing. The points of difference between the Belgrade building and the two Viennese palaces owe inspiration to Italian Renaissance architecture. Its unpretentiousness coupled with a captivating façade decoration and balanced massing can be compared with Sanmicheli’s Palazzo Canossa at Verona, of the 1530s, and with an earlier Florentine building, Benedetto da Maiano’s Palazzo Strozzi built in the late fifteenth and early sixteenth centuries. The two buildings are particularly fine representatives of the early and mature phases of the Renaissance style.

Among the Roman models to which the Ministry building has been linked, perhaps the closest analogy would be Bramante’s Palazzo Caprini (House of Raphael) of a mid-sixteenth century date (destroyed in the seventeenth century and known from a few surviving drawings and engravings) and, to a much lesser extent, the Palazzo Vidoni-Caffarelli (dated to 1512) and the Palazzo Farnese (1513, enlarged in 1534–46).

The Ministry of Justice in Terazije is one of the few neo-Renaissance buildings in Belgrade that have survived into our times. With all of its parts harmoniously related to the whole, the edifice indicates the Serbian architects’ penchant for the High Renaissance ideal, and their clever avoidance both of Roman pompousness and weightiness and of somewhat monotonous Mannerist tendencies. It is owing to these qualities that the successful neo-Renaissance design of the Ministry building, as an evocation of a magnificent past epoch that glorified man and his skills in all fields of science and art, continues to have appeal after more than a century.

ILLUSTRATIONS

Fig. 1 Ministry of Justice in 1904, picture postcard

Fig. 2 Ministry of Justice today, Svetozar Ivačković and Jovan Subotić

Fig. 3 Haas-Pranter Palace, Vienna, Friedrich Schachner

Fig. 4 Palazzo Canossa, Verona, Michele Sanmicheli

Fig. 5 Palazzo Strozzi, façade